

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ

УДК 338.481.32

О.І. Амоша, директор ІЕП НАН України, академік НАН України

М.Є. Дейч, к.н.держ.упр., докторант ІЕП НАН України

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ЗА СТАН ЛЮДСЬКОГО ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

Обґрунтовано необхідність посилення соціальної відповідальності за стан людського й сталого розвитку. Доведено доцільність модернізації рекреаційної сфери на потреби людського й сталого розвитку. Запропоновано напрями удосконаленого державного управління з посиленням соціальної відповідальності щодо людського й сталого розвитку на підставі модернізації рекреаційної сфери.

Ключові слова: соціальна відповідальність, людський розвиток, сталий розвиток, модернізація, рекреаційна сфера, державне та регіональне управління.

Обоснована необходимость усиления социальной ответственности за состояние человеческого и устойчивого развития. Обоснована целесообразность модернизации рекреационной сферы на удовлетворение потребностей человеческого и устойчивого развития. Предложены направления усовершенствования государственного управления с усилением социальной ответственности по человеческому и устойчивому развитию на основании модернизации рекреационной сферы.

Ключевые слова: социальная ответственность, человеческое развитие, устойчивое развитие, модернизация, рекреационная сфера, государственное и региональное управление.

The necessity of social responsibility for the human and sustainable development strengthening is proved. The expediency of upgrading recreational areas for human needs and sustainable development. Directions of improvement of state governance with increased social responsibility for human and sustainable development based on modernization of recreation industry.

Keywords: social responsibility, human development, sustainable development, modernization, recreational sphere, state and regional government.

Постановка проблеми. Розвиток людського потенціалу в Україні все більше стає стратегічним напрямом державного й регіонального управління. Але, незважаючи на певні здобутки в цій сфері, які полягають у прагненні зайняти гідне місце за міжнародним рейтингом з розвитку людського потенціалу, у розробці й запровадженні вітчизняної методики з оцінки регіонального інтегрального показника людського розвитку, у підтримці ініціатив світового банку щодо реалізації пріоритетних напрямів людського розвитку через цілі розвитку тисячоліття тощо, стан розвитку людського потенціалу вкрай незадовільний. Кількісний склад його різко зменшується, умови й можливості до забезпечення його розвитку не формуються у відповідності до потреб суспільного прогресу, а система державного управління не включає розвиток людського потенціалу в коло стратегічних пріоритетів держави та її регіонів, а відповідно не розвинені механізми соціальної відповідальності, відсутня мотивація управлінців до зміни ситуації в цій сфері.

Ще більше адаптованими для ідеї розвитку соціальної відповідальності є формування та реалізація сталого розвитку, який визначено ООН як основний напрям розвитку людської

цивілізації на ХХІ ст. Сталий розвиток передбачає такий розвиток суспільства, за якого задоволення потреб у природних ресурсах теперішніх поколінь не повинно ставити під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти в них свої потреби.

Соціальна відповідальність сучасного покоління людей виникає за зміну ідеології функціонування суспільства споживання, за зміну підходів у споживанні ресурсів у теперішній час заради перспектив існування й розвитку людства в майбутньому. Саме усвідомлення й застосування соціальної відповідальності робить можливим зміну ідеології та пріоритетів у способі життя людини й виробництві матеріальних благ з відмовою від цілей і стандартів суспільства споживання з формуванням суспільства на принципах духовності й культури, пошуку та впровадження інноваційних ресурсозберігаючих технологій тощо. Слідування ідеології та принципам сталого розвитку обумовлює при відповідальному ставленні та запровадженні в системі управління попередження та пом'якшення глобальних криз – економічної, енергетичної, продовольчої, екологічної, антропологічної тощо.

Соціальна відповідальність держави повинна базуватися на визначенні й конкретизації обов'язків держави та її інститутів щодо прийняття й виконання законів, нормативних і правових документів, які спрямовані та забезпечують збереження, ефективне використання людських і природних, у тому числі рекреаційних ресурсів, на додержання й реалізацію в повному обсязі державних соціальних гарантій і державних соціальних стандартів, створення умов і можливостей формування й накопичення людського й соціального капіталу тощо.

Мета статті – розкрити проблеми забезпечення людського й сталого розвитку та визначити шляхи їхнього розв'язання на підставі модернізації рекреаційної сфери та формування механізмів підвищення соціальної відповідальності держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальна відповідальність, незалежно від рівня й масштабу дослідження, визначається на глобальному, національному, регіональному та виробничому рівнях. Глобальний рівень розкриває зміст соціальної відповідальності через визначення проблем та умов існування людства й пошук шляхів їхнього розв'язання завдяки поширенню соціальної інтеграції, спрямованої на збереження й розвиток людського потенціалу незалежно від місця проживання й расової приналежності. Цей напрям досліджень є популярним для українських науковців. Серед них А. Єрмоленко [2], А. Колот [6], О. Грішнова [10], В. Шаповал [12] та ін.

Ступінь дослідженості проблем людського й сталого розвитку є високим. Але результати носять більш ізольований характер. Сполучення цих процесів та їхня значущість для збереження людської цивілізації поволі усвідомлюються світовою спільнотою. Доповідь про людський розвиток 2011 р. [5] саме акцентує увагу на тісному зв'язку та взаємозалежності людського й сталого розвитку з привертанням уваги до поширення свободи й можливостей вибору людини в теперішній час та у майбутньому. Але в публікаціях вітчизняних і зарубіжних авторів більшість проблем людського й сталого розвитку мають певну відокремленість. До кола авторів, які розв'язують проблеми людського й соціального розвитку, відносяться Е. Лібанова [7], О. Грішнова, О. Макарова [7], В. Антонюк [8], О. Стефанишин [9], Л. Семів [13], Г. Задорожний [3] тощо. Визнаними українськими фахівцями зі сталого розвитку є І. Александров, Б. Буркинський, З. Герасимчук, М. Згуровський [1], Л. Руденко, В. Кухар тощо.

Інструменти й механізми державного регулювання сталим і людським розвитком повинні визначитись правовими обов'язками щодо відповідного положення в країні, її регіонах, галузях і на виробництві. Аналіз показав, що чіткого розмежування компетенції, повноважень і відповідальності щодо людського й сталого розвитку немає між органами державної влади. Зобов'язання України відносно досягнення цілей розвитку тисячоліття не мають комплексного запровадження через недосконалість системи державного й регіонального соціального управління. Соціальне управління в Україні не відповідає загальносвітовим вимогам збереження людства та національним інтересам збереження нації, її гідного існування й розвитку.

Причиною й наслідками такого стану є невідповідність державного та регіонального управління потребам людського й сталого розвитку. Декларативні положення чинного законодавства щодо надання соціальних прав і гарантій не мають чіткої регламентації стосовно до адресатів їхнього виконання та відповідальності за нереалізацію. Законодавство про державну службу, місцеві держадміністрації та місцеве самоврядування не конкретизують соціальні зобов'язання щодо формування й забезпечення реалізації ефективних соціальних стратегій розвитку та відповідальність за людський і сталий розвиток на рівні держави та регіонів.

Незначна кількість публікацій визначає сполучення проблем модернізації рекреаційної сфери з соціальною відповідністю держави щодо людського й сталого розвитку. Увага більше приділяється пріоритетним напрямкам розвитку рекреаційної сфери як галузі економіки з меншим акцентом на соціальних та екологічних аспектах.

Виклад основного матеріалу. Відсутність правової регламентації сталого розвитку України та її регіонів значною мірою перешкоджають розробці концептуальних засад сталого розвитку регіонів з рекреаційними ресурсами, які мають певні особливості, пов'язані з природними, господарськими й історичними чинниками. Загальна підстава для формування умов сталого розвитку повинна виходити зі збалансованості формування й реалізації трьох його складових – економічної, соціальної та екологічної, а також шляхом використання єдиних принципів переходу до господарювання на засади сталого розвитку. Ці принципи мають сенс для запровадження в державі та її регіонах незалежно від їхніх об'єктивних особливостей. Їхня сутність полягає у наданні можливостей для різних поколінь задовольняти потреби у безпеці й розвитку; у попередженні виникнення та прояву небезпек; досягненні безпеки через розвиток, а розвитку – через забезпечення безпеки; у зміні всебічної споживацької ідеології; відповідальності особи, суспільства, держави щодо стану й перспектив безпеки та розвитку; в органічному поєднанні економічної ефективності, соціальної справедливості й ресурсно-екологічної збалансованості; у перевазі раціонального соціального буття над нераціональним; в активізації участі громадян у формуванні сталого розвитку; в інтеграції у світову систему колективної безпеки. Визначені принципи окреслюють загальні правила поведінки всіх суб'єктів суспільних і господарських відносин. Але відповідно до особливостей розвитку регіонів, які виходять з відмінних рис, необхідно визначити специфіку та врахувати її при формуванні його стратегій та угод регіонального розвитку на середньо- та довгострокову перспективи, а також адресних програм економічного, соціального й екологічного розвитку. Такий стан недостатньої концептуальної визначеності, слабкої правової регламентації та недосконалої державної регіональної політики перекладає відповідальність на самі регіони щодо пошуку концептуальних засад і моделей сталого розвитку, які відповідають загальним і специфічним умовам.

Рекреаційні характеристики регіонів обумовлюють формування цілей сталого розвитку, більш широких, ніж орієнтири саморозвитку регіону. Рекреаційний потенціал регіону призначений для його використання на потреби населення і регіону, і країни, а також для надання рекреаційних послуг міжнародній спільноті, для залучення іноземних інвестицій і підвищення рейтингу країни та регіону як престижного місця для оздоровлення, відпочинку й туризму.

Рекреаційний розвиток країни й регіону передбачає перш за все прискорений інноваційний розвиток з певним спрямуванням на кращі світові досягнення у рекреаційній сфері за пріоритетними напрямками. Це обумовлює формування конкурентного середовища, активізації державної інноваційної політики в рекреаційній сфері; створення регіональних рекреаційних систем та інноваційних рекреаційних кластерів; ініціацію, здійснення й укріплення міжнародних зв'язків рекреаційних регіонів певної спеціалізації; формування та впровадження правових, економічних, політичних і соціальних умов для залучення прямих іноземних інвестицій в економіку регіону. Рекреаційні й інші види ресурсів повинні зберігатись і створювати умови для їхнього відновлення. Це потребує запровадження й поширення ресурсозберігаючих технологій безвідходного виробництва, стимулювання

раціонального використання рекреаційних та інших видів ресурсів тощо. Історично склалося так, що значна кількість рекреаційних регіонів не використовує рекреаційний потенціал за призначенням, а акцентує увагу на розвитку непрофільних для рекреаційної сфери галузей, які наносять певної шкоди рекреаційним ресурсам. Для забезпечення сталого економічного розвитку регіону з високим рекреаційним потенціалом необхідно забезпечити структурну перебудову його економіки. Першочерговою стратегією у цьому напрямку має стати розширення рекреаційної сфери та відповідних послуг на перевагу іншим галузям економіки.

Сталий екологічний розвиток рекреаційних регіонів передбачає певні управлінські дії, спрямовані на збереження, раціональне використання та відновлення рекреаційних ресурсів. Для цього необхідно оцінити й визначити екологічні ризики, їхній стан, тенденції та прогноз дії в майбутньому, забезпечити попередження їхнього прояву через відповідні регіональні програми, стратегії й угоди регіонального розвитку. У межах екологічних програм потрібно акцентувати увагу на підпорядкуванні напрямів екологічної безпеки пріоритетам рекреаційного розвитку.

Соціальна складова сталого розвитку рекреаційного регіону превалює в досягненні його кінцевих цілей і відповідно до економічної та екологічної компонент. Людина й суспільство без усвідомлення переваг сталого розвитку своєю сучасною соціальною поведінкою веде в глухий кут, який на рівні країни визначає її сировинну орієнтацію розвитку, а в глобальних межах призведе до знищення людської цивілізації. Сталий розвиток орієнтує на такі принципи господарювання, які передбачають наявність ресурсів для гідного існування теперішнім і майбутнім поколінням. Але цю ресурсну обмеженість на сучасному етапі розвитку країни та її регіонів не визначають, не оцінюють, не враховують. Особливо це відчувається в рекреаційних регіонах. Більш точним щодо значущості соціальних чинників сталого розвитку є інше його розуміння. Сталий розвиток – це прогресивні зміни, спрямовані на безпеку й розвиток теперішніх і майбутніх поколінь на підставі гарантованості гідних, максимально можливих стартових умов для прояву здібностей людини та задоволення її життєвих потреб.

У контексті такого розуміння сталого розвитку значущість рекреаційного потенціалу України значно зростає. Саме використання рекреаційного потенціалу для забезпечення людського розвитку сприяє збереженню життя й здоров'я людини, відтворенню людського потенціалу та досягненню одного з найважливіших показників людського розвитку – здорового та довготривалого життя. Рекреаційні ресурси необхідно зберігати й відновлювати для створення умов гідного життя теперішнім і майбутнім поколінням, а подолання нерівності та надання умов для самореалізації людини й умов її вибору безперечно потребують не мінімально, а максимально можливих стартових умов для прояву здібностей кожної людини та їхньої всебічної реалізації. При цьому задоволення життєвих потреб людини повинно бути зорієнтовано на нову модель споживання на засадах сталого розвитку. Саме це є найбільш складним у досягненні цілей сталого розвитку. Модель безмежного споживання є загальною хворобою людської цивілізації. Вона навіть привалює у бідних, які мають обмежені можливості до цього.

Змінити стратегію поведінки людини, суспільства, управлінців, бізнесменів тощо стає можливим при потужному духовно-культурному розвитку людини й суспільства, при відповідній модернізації їхніх цінностей. В контексті використання рекреаційного потенціалу для цих цілей повинні поширюватися стандарти здорового способу життя, а відповідно змінитися напрями та структура рекреаційних послуг. Сучасну соціальну інфраструктуру будь-якого регіону України не націлено на реалізацію потреб у здоровому способі життя, а в рекреаційних регіонах її скоріше спрямовано на поширення умов нездорового способу життя. Гостро стоїть потреба у модернізації соціальної сфери на потреби сталого розвитку, а в межах цього на рекреаційні потреби населення з відповідною якістю соціальних послуг.

Серед соціальних чинників сталого розвитку, які впливають на форми й способи його організації в рекреаційних регіонах, визначаються суспільні відносини, завдяки розвитку

гармонізації яких забезпечується формування моделі соціальної організації держави й регіонів на засадах сталого розвитку. Досягнення модернізації суспільних відносин щодо забезпечення сталого розвитку в державі та регіонах відбувається завдяки нагромадженню соціального й інституційного капіталів; консолідації суспільства й влади; зростання соціальної інтеграції та мобільності; суспільної довіри; розвитку суспільно-приватного партнерства; становлення й реалізації соціальної відповідальності держави, суспільства, бізнесу й особистості; розвитку демократії, формування інститутів громадського суспільства на потреби сталого розвитку; забезпечення гідного ставлення суспільства й людини до природних і рекреаційних ресурсів тощо.

Опрацювати механізми соціальної відповідальності держави щодо забезпечення сталого й людського розвитку в контексті модернізації рекреаційної сфери вкрай складно. А необхідність застосування соціальної відповідальності держави за стан людського й сталого розвитку посилюється. Механізми її запровадження можливі через регламентацію та реалізацію адресних державних концепцій, стратегій, програм тощо. Але вони або не реалізуються, або не приймаються. Тому доцільно ініціювати формування громадської думки щодо запровадження соціальної відповідальності держави й одночасно науковій спільноті обґрунтувати та пропонувати механізми її застосування.

Соціальна відповідальність держави буде спрацьовувати за наявності та розвитку невідворотних механізмів її застосування, при укріпленні політичної культури, при розвитку демократичних засад державного управління, при конструктивній опозиції, становленні партнерських відносин між гілками влади та підвищенні рівня довіри до влади.

Висновки. Складні умови соціально-економічного розвитку України та її регіонів потребують пошуку проривних стратегій і «точок зростання», які б потягнули за собою розв'язання ланцюга гострих і невідкладних проблем розвитку країни. Міжнародний досвід свідчить, що єдина галузь, яка, незважаючи на світову фінансову кризу, продовжила своє зростання – це міжнародний туризм, який використовує для успіху модернізовану під його потреби рекреаційну сферу. Одночасно прогнозується подальше зростання прибутків у цій галузі.

Це обумовлює внести в систему державного управління певні зміни, які будуть спрямовано на конкретизацію обов'язків та адресатів їхнього виконання, а також посилення системи соціальної відповідальності. Для цього необхідно:

внести зміни й доповнення до Конституції України, Закону України «Про основи національної безпеки України», Закону України «Про Кабінет Міністрів України» тощо з визначенням і конкретизацією положень щодо соціальної відповідальності держави;

доопрацювати та прийняти правовий документ з соціальної держави, у якому надати критерії та показники, які є показниками ефективності соціального управління, а невиконання їх закласти як інструмент для застосування соціальної відповідальності;

при формуванні системи соціальної відповідальності держави забезпечити врахування місця України в міжнародних порівняннях, світових рейтингах (за демографічним і людським розвитком, за рівнями освіти й виробничого травматизму, за соціальним самопочуттям, рівнем базової захищеності, індексом щастя тощо);

створити соціологічний моніторинг щодо оцінки соціальної відповідальності держави та забезпечити широке висвітлення цієї інформації у ЗМІ;

визначити в колі показників соціальної відповідальності держави виконання міжнародних домовленостей України з людського й сталого розвитку;

відстежувати рівень досягнення пріоритетів розвитку держави (щодо підвищення рівня та якості життя, економічного зростання й інноваційного розвитку, забезпечення соціальної орієнтації економіки), визначених у стратегічних правових документах і застосувати рівень їхнього виконання при визначенні соціальної відповідальності держави;

створити умови й надати можливості для розвитку демократичних засад контролю за діяльністю держави з боку суспільства та його представників (громадських об'єднань, політичних партій, професійних спілок, громадян тощо);

сприяти проведенню та фінансуванню наукових досліджень з проблем соціальної відповідальності, людського й сталого розвитку, модернізації рекреаційної сфери;

сприяти подоланню диференціації розвитку регіонів щодо формування умов і можливостей для запровадження сталого розвитку й інтенсивної модернізації рекреаційної сфери;

включити в Стратегію державної регіональної політики України на період до 2020 р. пріоритетним напрямом оцінку рекреаційного ресурсного потенціалу регіонів і розробку цільових та адресних заходів щодо його збереження, відтворення й використання на потреби людського й духовно-культурного розвитку, розвитку соціальної інфраструктури й соціальних відносин;

запровадити систему стимулювання розвитку рекреаційної сфери й соціальної інфраструктури на потреби здорового способу життя;

забезпечити розробку концептуальної бази формування й реалізації соціальної та гуманітарної політики України та її регіонів на принципах сталого розвитку;

запропонувати моніторинг рекреаційного розвитку в державі та її регіонах;

запровадити механізми соціальної відповідальності за формування та реалізацію стратегій розвитку рекреаційної сфери в державі та її регіонах;

забезпечити подолання зростання соціальної нерівності в суспільстві;

надати державні соціальні гарантії населенню з мінімальної кількості гарантій щодо послуг у рекреаційній сфері.

Список використаних джерел

1. **Аналіз** сталого розвитку – глобальний і регіональний контекст: моногр./ Міжнар. рада з науки (ICSU) [та ін.]; наук.кер. М.З. Згуровський. – К.: НТУУ «КПІ», 2010. – Ч.2. Україна в індикаторах сталого розвитку. – 359 с.

2. **Єрмоленко А.М.** Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи: моногр. / М.А. Єрмоленко. – К.: Лібра, 2010. – 416 с.

3. **Задорожний Г.В.** Человеческая ответственность функция хозяйственной науки / Г.В. Задорожний. – Харьков, 2012. – 180с.

4. **Виттенберг Е.Я.** Социальная ответственность бизнеса в постсоветском пространстве / Е.Я. Виттенберг. – М.: РГГУ, 2011. – 477 с.

5. **Доклад** о человеческом развитии, 2011. Устойчивое развитие и равенство возможностей: Лучшее будущее для всех. – Нью-Йорк, Оксфорд: Оксфорд юнивесити прес, 2011. – 175 с.

6. **Колот А.** Соціальна відповідальність людини як чинник стійкої соціальної динаміки: теоретичні засади / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2011. – № 3. – С. 3-9.

7. **Людський** розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки: колективна монографія / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. – 320 с.

8. **Новікова О.Ф.** Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: моногр. / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2012. – 534 с.

9. **Стефанішин О.** Людський потенціал економіки України: моногр. / О. Стефанішин. – Львів: Видавн. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2006. – 315с.

10. **Соціальна** відповідальність: теорія і практика розвитку: моногр. / За ред. А.М. Колота. – К.: КНЕУ, 2012. – 501 с.

11. **Українське** суспільство 1992-2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. В. Ворони, М. Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2012. – 660 с.

12. **Шаповал В.М.** Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою: моногр. / В.М. Шаповал. – Дніпропетровськ: ДВНЗ «НГУ», 2011. – 357 с.

13. **Семів Л.К.** Регіональна політика: людський вимір: моногр. / Л.К. Семів. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 392 с.

© **О.І. Амоша,**
М.Є. Дейч

Надійшла до редакції 08.04.2013